

De ontmoeting van Madelon Hooykaas en Elsa Stansfield in De KetelFactory

tekst: Froukje Holtrop
foto's: De KetelFactory

Wat zou er gebeuren met gevoerde telefoongesprekken? Gesprekken die tot stand kwamen met behulp van satellieten? Zweven fiarden gesprekken ergens rond? Kun je die horen en hoe zou dat dan klinken? Dat lijken kunstenaars Elsa Stansfield (Glasgow 1945 - Amsterdam 2004) en Madelon Hooykaas (Maartensdijk 1945) zich te hebben afgevraagd bij het kennisnemen van het fenomeen ruimteafval, dat er meer dan honderdduizend brokstukken, afkomstig van satellieten en rakettrappen, als afval in de magnetische baan om de aarde zweven. In het kunstwerk *Hearing Voices* uit 1993, op dit moment te zien en te horen in De KetelFactory, hebben ze dat prachtig verbeeld. Het werk bestaat uit twee gegalvaniseerde ijzeren panelen, dat als een opengeslagen boek aan de wand hangt. Vanuit het rechterpaneel hoor je via een open speaker, die met het magnetische deel aan het ijzer hecht, zacht murmelende stemmen opdoemen en weer afsterven, terwijl je vanuit je linkerooghoek op het andere paneel, geplakt op magneetfolie, een wetenschappelijke kaart van de aarde ziet vergezeld van het ruimteafval. Het geluid komt uit gaatjes die samen het woord *hearing voices* vormen. Met andere woorden, je hoort wat je ziet en je ziet dat je iets hoort. Beide zintuigen worden aangesproken, maar kruislings, en dat heeft een vervreemdend effect.

Hearing Voices met Madelon Hooykaas

Dat het hier gaat om een kunstwerk van Stansfield/Hooykaas is zonder meer duidelijk. Het heeft een geëngageerd onderwerp, al dan niet in een wetenschappelijk kader, in *Hearing Voices* gaat het over de gevolgen van de ruimtevaart en het toenemende gebruik van satellieten en daarmee de mogelijkheden voor communicatie. En tegelijkertijd vragen ze zich af of dat wel wenselijk is, of bijvoorbeeld daarmee ook de kwaliteit van de communicatie toeneemt of dat het alleen maar meer afval oplevert. En dat de gesprekken niet meer direct naar de aarde gezonden kunnen worden, maar kaatsen tegen de brokstukken en er uiteindelijk toch nog sprake is van een Babylonische spraakverwarring.

Horizon en *Daydreaming*

Kunst van Stansfield/Hooykaas is gemaakt van "pure" materialen, in *Hearing Voices* is dat ijzer en papier, maar in ander werk is dat graniet en staal. Ze maken gebruik van natuurkundige fenomenen, in dit geval folie dat fungeert als magneet, maar het kunnen ook antennes zijn die radiogolven opvangen, of windvannen die de wind de drijvende kracht van het kunstwerk maakt. Ook kenmerkend voor hun werk is dat het audio- en visuele technieken combineert. En niet te vergeten, de belangrijke rol die de bezoeker toebedeeld krijgt, je moet immers zelf je hoofd tussen de twee panelen houden, anders gebeurt er niets.

Het werk van Stansfield/Hooykaas appelleert meestal zowel aan het oog als aan het oor. De kunstenaars maken gebruik van het vermogen van hersenen te laveren in de respectievelijk verkregen informatie en het vermogen onverwachte verbanden te leggen. Daarmee krijgt het werk een poëtisch karakter. In het werk *Horizon* uit 1987, ook in De KetelFactory, zie je silhouetten van mensen aan de horizon. Het grove raster van de uitgegrote video still maakt het beeld onduidelijker, het lijkt op de trillende lucht van hitte in de woestijn die de mensen op afstand zet. Alsof ze in niemandsland lopen. De begeleidende geluiden van het kunstwerk doen denken aan een radio, die bijna geen ontvangst meer heeft en op een hartslagmeter die ermee ophoudt. De geluiden komen uit een heel andere context en dat draagt bij aan de onheilspellende atmosfeer van het tafereel. En terwijl je het tafereel vanaf een afstand bekijkt, is het geluid indringend dichtbij. Als je er gevoelig voor bent, roept het werk een heleboel associaties op, zoals

vervreemding en ontheemding van mensen die zich in niemandsland bevinden. De ervaring is heel intensief omdat het werk meerdere zintuigen aanspreekt. Stansfield en Hooykaas hanteren een heldere beeldtaal. Ze gebruiken universeel herkenbare beelden en geluiden, hetzij uit een persoonlijk dan wel uit een collectief geheugen en dat maakt het werk toegankelijk. Het werk nodigt uit door het vertrouwde, maar zet aan het denken door het vervreemdende. Stansfield/Hooykaas vindt de bezoeker van de tentoonstelling heel belangrijk, participatie eist een openheid van de bezoeker. Zoals Elsa Stansfield in

Tree of revision, 2007

een interview zegt: 'We geven het werk als het ware de opdracht zichzelf te presenteren. We willen veel definiëren, maar daarna laten gaan'. De bezoeker maakt het werk als het ware af. Het is bijvoorbeeld echt de bedoeling dat je in de hangmat gaat liggen bij het kunstwerk *Daydreaming* (2004-2006). Rechtsboven in de videoprojectie op de wand zie je ook de punt van de hangmat en daarmee wordt de projectie een verlengstuk van je eigen blik. En zo zie je, als verwacht, een fijn strandgezicht. Maar direct gevolgd door zich samenvallende wolken of koude bergtaferelen, die de ontspanning als sneeuw voor de zon doet verdwijnen en maken dat je op wilt staan. Gaat het de kunstenaars om dit onrustige gevoel? Verwijst het naar de spanning tussen het gemakkelijke leven waar je je enerzijds in kunt wettelen, terwijl het gevaar van milieurampen dreigt en elders in de wereld mensen omkomen van de honger of in oorlog? In de Schiedamse KetelFactory en in het Museum Gouda is op dit moment een dubbeltentoonstelling te zien van het werk van Stansfield/Hooykaas. Met opzet is het geen retrospectief, het zou niet de suggestie moeten wekken dat het werk af zou zijn. De makers streven niet naar volledigheid, maar *Revealing the Invisible; the Art of Stansfield/Hooykaas from Different Perspectives* toont een representatieve greep uit het oeuvre dat het duo vanaf begin jaren 1970 maakte. Museum Gouda toont meer het vroege werk, zoals de vier werken uit eigen collectie, de installaties *From the Museum of Memory* en *Shadow Pictures* uit de jaren '80 en nog veel meer. In De KetelFactory daarentegen zijn meer recente werken te zien zoals *Mount Analogue* (2010). Terwijl hun werk overal ter wereld is getoond en zich

Twin stars en Hearing Voices

In respectabele collecties bevindt zoals het MOMA in New York, is het voor het eerst, dat er in Nederland zo'n grote tentoonstelling met hun werk te zien is.

Ze leerden elkaar in 1966 in Londen kennen op de Ealing School of Art, toen Madelon Hooykaas een fotografieproject presenteerde en medestudent Elsa Stansfield haar welgemeende interesse voor het project liet blijken en zelfs haar hulp aanbood. Na die opleiding zijn beide kunstenaars een paar maanden op reis gegaan, Stansfield naar India en Hooykaas naar Japan, waar ze als eerste westerse vrouw in een zenboeddhistisch klooster mocht verblijven en zelfs fotograferen. Die foto's werden verankerd in het boek *Zazen*, dat in 1971 niet alleen in Nederland verscheen, maar ook in de Verenigde Staten en Duitsland. Op haar terugweg uit India hoorde Stansfield dat men voor een Arabische film een cameravrouw zocht. Die waren zeker toen schaars en Stansfield dacht meteen aan Hooykaas, die naast haar fotografie met name filmer was. De klus ging niet door, maar het contact was weer gelegd en dat was het begin van een lang en vruchtbare samenwerking tot 2004, het jaar waarin Stansfield na de constatering van acute leukemie na een kort ziekbed stierf.

Aanvankelijk maakten Stansfield en Hooykaas films, waarbij de rolverdeling zo was dat Hooykaas filmde en de productie deed en Stansfield het geluid en de montage. Hun eerste film was in opdracht van de NOS in 1973. De films waren succesvol en werden op menig festival getoond. Toch wilden ze graag dat het werk, dat het midden hield tussen documentaire en kunst, meer in een beeldende kunstomgeving te zien zou zijn. Dat gebeurde midden jaren 1970 toen ze hun eerste videokunstwerk maakten. In Glasgow had het kunstcentrum, dat toen Third Eye Centre heette en nu Centre for Contemporary Art, video-opnameapparatuur en zij mochten als een van de eersten daar gebruik van maken. Het medium sprak hen erg aan, met name door de directheid. In hun fotografie hadden ze ook al gebruik gemaakt van polaroid en video is een soort filmpolaroid. Het hier en nu is voor de kunstenaars belangrijk. Of het uit het zenboeddhisme komt of andersom dat het boeddhisme hun aansprak vanuit die interesse kan in het midden gelaten worden. Stansfield en Hooykaas vonden dat kunst actueel moest zijn, dat kunstenaars gebruik moeten maken van de nieuwste technieken en de jongste ontdekkingen in de wetenschap. Zelf besteedden ze het liefst drie maanden per jaar aan onderzoek en reflectie en werden artist-in-residence op meerdere plaatsen in de wereld. Iets dat nu schering en inslag is, maar toen nog niet heel gebruikelijk. Ze behoorden eveneens tot de eersten die het kunstenaarschap als duobaan zagen, ze behoorden met hun geëxperimenteer ook tot de eerste multimediakunstenaars en tot de pioniers in de videokunst. En later met het project *Wishing Tree* waren ze vroeg met het gebruik maken van internet voor hun kunst. Winnie Teschmacher, directeur van De KetelFactory, is heel blij met de tentoonstelling. Het werk van Stansfield/Hooykaas heeft haar altijd erg aangesproken en ze voelt verwantschap met haar eigen manier van kunst maken. In het nog korte, maar niet meer te ontkennen bestaan van de projectruimte, stonden de tentoonstellingen altijd in het teken van de ontmoeting en de verdieping, iets dat Madelon Hooykaas weer erg aansprak. Teschmacher nodigde voor de tentoonstellingen kunstenaars uit, die op hun beurt weer iemand anders mochten uitnodigen. 'In deze tentoonstelling vindt een heel bijzondere ontmoeting plaats', vertelt Teschmacher. Op het moment dat beklonken was dat de pendant van de tentoonstelling in Museum Gouda in De KetelFactory zou plaatsvinden, vroeg Teschmacher wie Hooykaas graag zou

Kunst van Stansfield/Hooykaas is gemaakt van 'pure' materialen, in *Hearing Voices* is dat ijzer en papier, maar in ander werk is dat graniet en staal. Ze maken gebruik van natuurkundige fenomenen, in dit geval folie dat fungeert als magneet, maar het kunnen ook antennes zijn die radiogolven opvangen, of windvanen die de wind de drijvende kracht van het kunstwerk maakt. Ook kenmerkend voor hun werk is dat het audio- en visuele technieken combineert. En niet te vergeten, de belangrijke rol die de bezoeker toebedeeld krijgt, je moet immers zelf je hoofd tussen de twee panelen houden, anders gebeurt er niets.

willen ontmoeten. De kunstenaar antwoordde daarop dat ze graag Elsa Stansfield wilde ontmoeten. De ontmoeting, de dialoog tussen de kunstenaars, ligt in elk werk besloten, maar speciaal voor De KetelFactory maakte Madelon Hooykaas het mooie werk *Mount Analogue*. *Mount Analogue* is genoemd naar de mythische berg Mount Analogue uit de roman van René Daumal. De schrijver heeft het niet af kunnen maken en de roman werd postuum gepubliceerd in 1952. In het verhaal is Mount Analogue een berg waarvan de top eigenlijk niet bereikt kan worden. Maar daar gaat het ook niet om, het gaat om de weg er naar toe, een spirituele ervaring. In het werk van Madelon Hooykaas vertaalt de reis naar de top in een video-installatie met drie beelden met elk een eigen perspectief en een tempo van bewegen. Op de muur is met een enkele lijn van houtskool het silhouet van de berg getekend. Het bovenste gedeelte van het beeld beweegt langzaam, het is een beboste helling en langzaam trekken er wolken in en uit. Het onderste gedeelte is het perspectief en het tempo van de wandelaar, die soms doorloopt dan weer even wacht voortdurend met de blik op de grond gericht. De wandelaar maakt een letterlijke en een figuurlijke reis naar een onbereikbare top. Het zetten van de lijn was nieuw voor Hooykaas, die verder werkt vanuit hun gezamenlijke gedachtegoed. En dat de lijn getekend is met houtskool, het materiaal dat weer aansluit bij de getoonde

bossen en takjes op de grond, past daar helemaal bij. 'Ja, het werk is zeker te zien als een ode aan Elsa Stansfield', vertelt Hooykaas. En niet alleen dit kunstwerk, maar beide tentoonstellingen, die later ook in Glasgow en waarschijnlijk in Montreal te zien zullen zijn en het prachtige en interessante boek *Revealing the Invisible: The Art of Stansfield/Hooykaas from Different Perspectives*, waarin een aantal auteurs het werk van Stansfield/Hooykaas belichten vanuit verschillende perspectieven.

Revealing the Invisible: the Art of Stansfield/Hooykaas from Different Perspectives. In Museum Gouda t/m 31 oktober: www.museumgouda.nl en in De KetelFactory Schiedam t/m 31 oktober: www.ketelfactory.nl. Daarnaast is een bijzondere publicatie verschenen met bijdragen van diverse auteurs en een DVD: *Revealing the Invisible: the Art of Stansfield/Hooykaas from Different Perspectives*. Amsterdam, De Buitenkant, 2010. € 39,50 <http://www.uitgeverijdebuitenkant.nl>

Mount Analogue. Twee stills uit video, 2010.

Daydreaming (2004-2006)